

NIET ZO EENVOUDIG ALS HET LIJKT

Bomen keuren

TEKST EN AFBEELDINGEN: TOM JOYE, INVERDE

Het plantseizoen is volop bezig, dus ook de keuringen van geleverde bomen zitten zonder twijfel op kruissnelheid. En iedereen die al eens bomen geplant heeft, weet dat die keuring soms een heikel punt is en dat die kan ontaarden in eindeloze discussies tussen aannemer/boomkweker en opdrachtgever/keurder. Soms gaat het over kleine onenigheden, soms over fundamentele meningsverschillen over de kwaliteit van het plantgoed. Sinds 2019 loopt in Vlaanderen een gesprek tussen de boomkwekerijsector (vertegenwoordigd door AVBS en enkele boomkwekers) en het Agentschap Wegen en Verkeer (AWV), een van de grote opdrachtgevers als het gaat om het planten van bomen, over het verder stroomlijnen van de discussies op kwaliteit en het keuringsproces. Dit artikel geeft een stand van zaken, een aanzet tot een meer gestructureerde keuring van bomen en een inkijk in mogelijke toekomstige bestekswijzigingen.

SB250

In Vlaanderen is de bijbel van de (her)aanleg van de openbare ruimte het Standaardbestek 250 voor de Wegenbouw. Dat is een uitgave van AWV en het equivalent van de RAW-bestekssystematiek in Nederland. Daarin staat niet enkel omschreven hoe pakweg een betontegel of een afvoergoot er moet uitzien, maar ook aan welke kwaliteitseisen een straatboom moet voldoen, hoe die gekeurd wordt en hoe hij aangeplant moet worden. Deze bestekteksten vormen het contractuele fundament waarop de keuring van de meeste bomen in Vlaanderen gebaseerd is. De bepalingen in SB250 worden geschreven en regelmatig herwerkt door een resem werkgroepen die elk focussen op een specifiek expertisedomein. In de werkgroep 'groen' zetelen vertegenwoordigers van de publieke opdrachtgevers, de aannemingssector, de boomkwekerij en verschillende expertisecentra. Zij proberen in consensus de bestekteksten te definiëren. Maar omdat steeds weer bleek dat de bestekteksten in SB250 soms tot onenigheid leidden op het terrein, vooral bij het keuren van bomen, heeft AWV eind 2019 een vergadering belegd met de boomkwekerijsector in Vlaanderen en Nederland, om samen uit te zoeken waar het schoentje knelt. Dit overleg, dat nog steeds loopt, is zeer vruchtbaar gebleken om het wederzijdse begrip te bevorderen en de wederzijdse gevoeligheden te verduidelijken. Op basis daarvan wordt nu reeds geschreven aan voorstellen van wijziging voor de volgende herziening van SB250. Ook dit artikel vloeit voort uit dat overleg en later in dit artikel wordt een tipje van de sluier opgelicht van mogelijke wijzigingen in de bestekteksten.

In een ideale wereld mogen bomen op de kwekerij gewoon hun ding doen

Waarom keuren?

Maar een eerste vraag is waarschijnlijk waarom er überhaupt gekeurd moet worden. Volstaat het dan niet om te vertrouwen op de kennis en vaardigheden van de boomkweker en de aannemer? Het eenvoudige, maar duidelijke antwoord is: nee. Om het met een simpel voorbeeld te illustreren: als je als opdrachtgever enkel een 'es maat 18/20' vraagt, zonder verdere kwaliteitseisen, dan moet je elke es in maat 18/20 aanvaarden, ongeacht hoe die eruitziet en of jij er als beheerder ooit nog het voorziene eindbeeld mee kunt halen. De enige contractueel aanvaardbare reden om de aangeleverde boom te weigeren zou zijn dat het om een andere soort gaat of om een verkeerde maat.

Kwaliteitseisen kunnen omschreven worden omwille van de fysiologie van de boom (grootte van de wortelkluif, dominantie van de top, grootte van de snoeiwonden, ...) of om esthetische redenen (evenwichtige kroon, rechte stam, ...). Maar het is zonneklaar dat het voor alle partijen een must is om vóór levering duidelijke kwaliteitseisen af te spreken waaraan de geleverde boom moet voldoen, en deze bij levering ook effectief te controleren. Daar heeft de opdrachtgever een belangrijke rol te spelen. Door te keuren verzekert hij er zich niet alleen van dat hij effectief krijgt wat er besteld en betaald werd (eigenbelang), maar ook dat de aannemers en boomkwekers die het werk niet binnenhaalden op een correcte manier behandeld worden (sectorbelang). Het is namelijk niet fair om een bestek niet binnen te halen wegens te duur, om dan te zien dat degene die het wel mag uitvoeren ondermaats werk levert. Hoe onaangenaam een keuring (en zeker een afkeuring) soms ook is, het is ook in het belang van de aannemings- en de boomkwekeijsector dat de keuring effectief gebeurt en ook correct gebeurt.

< Foto boven: Dit is de jonge es die de opdrachtgever doorgaans in gedachten heeft als laanboom.

Foto onder: Als je geen verdere kwaliteitseisen stelt, moet je als opdrachtgever ook hiermee tevreden zijn, zolang de soort en de maat kloppen.

Impact boomkwekerij

In een ideale wereld mogen bomen op de kwekerij gewoon hun ding doen, met voldoende tijd en ruimte om te groeien en met minimale ingrepen. In realiteit is een boomkwekerij natuurlijk een bedrijf dat, kort door de bocht, zo snel mogelijk zo veel mogelijk bomen op een zo klein mogelijke oppervlakte verkoopbaar wil krijgen. Samen met een soms onrealistische hang naar uniformiteit bij de opdrachtgevers en een concurrentiële markt die de prijzen drukt, heeft dit ervoor gezorgd dat de boomkwekerijsector de laatste decennia sterk is gaan inzetten op een efficiënte bedrijfsvoering en een standaardisering van zijn product, de boom. Tegelijk heeft dit geleid tot boomkwekerijpraktijken die een steeds grotere impact hebben op de fysiologie van de boom. De voornaamste daarvan zijn de bemesting op de kwekerij, de sterke snoei (vooral het toppen) en het aanbinden aan bamboestokken. Er wordt bemest om een sterke groei te krijgen en tegelijk gesnoeid en aangebonden om de lengte-dikteverhouding enigszins binnen de perken te houden. Zeker voor bomen die aangeplant worden met als eindbeeld 'laanboom', dus met een takvrije stam groter dan de lengte van de boom bij aanplant, kan dit tot problemen leiden. Van die bomen verwachten we namelijk dat de boom na aanplant zijn natuurlijke groei met een dominante top herneemt, zodat we kunnen starten met de begeleidingssnoei. Maar door de ingrepen op de kwekerij laat net die top het afweten en blijkt die vaak enkel qua uitzicht dominant te zijn. Veel bomen uit de kwekerij zijn hun natuurlijke hiërarchie verloren en zijn in min of meerdere mate gedesorganiseerd. En dan kost het de opdrachtgever tijd en geld om die natuurlijke hiërarchie met een dominante top er weer in te krijgen. Als dat überhaupt al lukt.

Keuringsprocedures

Eerst en vooral is het belangrijk om bij keuring van bomen goed te beseffen dat een bestek dat gegund werd, eigenlijk een contract is tussen opdrachtgever en aannemer/boomkweker. De aannemer/boomkweker heeft zich ertoe verbonden te leveren wat de opdrachtgever vraagt, en dit tegen een bepaalde prijs. Vandaar dus het belang van een goed bestek: enkel zo weten alle partijen waar ze aan toe zijn. SB250 biedt uiteraard een mooie basis, maar het staat de opdrachtgever vrij om in zijn bijzonder bestek nog bijkomende bepalingen op te leggen of bepalingen uit SB250 te schrappen of aan te passen. In de meeste bestekken wordt er voor de kwaliteitseisen van bomen echter niet afgeweken van SB250.

Een belangrijke boodschap voor alle partijen is dat de keurder/opdrachtgever enkel de bepalingen uit het bestek kan invoeren ter goed- of afkeuring van bomen. Het gaat dus niet op dat de keurder op het moment van levering

van wal steekt met subjectieve beoordelingen op basis van wat in zijn ogen een mogelijk minpunt is. Dus geen afkeuring omdat de eindknoppen te klein zijn, de snoeiwonden te dicht bij elkaar staan of te talrijk zijn of omdat er teveel korstmos op de stam staat. Tenzij die zaken ook effectief in het bestek zijn opgenomen.

Verder worden bomen gekeurd bij levering, op initiatief van de aannemer. Een voorafgaande selectie op de kwekerij, zoals vaak gebeurt om de mooiste bomen in een perceel eruit te kiezen, vervangt de keuring bij levering niet. Tussen het moment van selectie en levering kan er namelijk nog heel wat fout gaan. Uiteraard kan een voorafgaande selectie de keuring, zeker van het bovengrondse deel, heel wat vlotter doen verlopen omdat de opdrachtgever/keurder de bomen al op voorhand gezien heeft. Het is een evidentie dat je na voorafgaande selectie op kwekerij bomen niet afkeurt op kenmerken die ook al in de kwekerij zichtbaar waren.

In principe worden bomen individueel goed- of afgekeurd. Maar voor grote partijen staat het de opdrachtgever vrij om te werken met een steekproef. Daarbij worden enkele bomen gekeurd en worden deze geacht representatief te zijn voor het hele lot. Belangrijk daarbij is om al in het bestek aan te geven hoe de keuring zal verlopen: betekent één afgekeurde boom in de steekproef dat ineens het hele lot afgekeurd wordt of wordt er een zekere tolerantie gehanteerd en zo ja, op welke kenmerken? Of wordt er in geval van afkeuring van één boom uit de steekproef gewoon nog een extra boom gekeurd? Ook hier is duidelijkheid op voorhand de beste garantie dat alles vlot verloopt.

Keuren gebeurt het makkelijkst met een gestandaardiseerd keuringsformulier, met daarop de kwaliteitseisen in volgorde van prioriteit. Want merk op dat er aan elke boom wel een kleinigheid te vinden zal zijn die niet helemaal in lijn ligt met de kwaliteitseisen. Houd altijd in het achterhoofd dat je aan het werk bent met een levend product, niet met een massaproduct dat per duizend uit een gietmal komt. Boomkwekers hebben jaren aan een boom gewerkt, in een omgeving waarin ook storm, droogte, insecten en andere omgevingsfactoren een rol van betekenis kunnen spelen. Keuren van bomen moet dus eerder naar de geest van de wet gebeuren dan naar de letter van de wet. Bij deze dus een oproep om tolerant te zijn voor kleine, eenvoudig op te lossen gebreken zonder impact op de kwaliteit van de volgroeide boom. Zo is een kleine dubbele top, een afgebroken tak of een kleine onregelmatigheid in de stam bij een anderzijds prima boom geen voldoende reden om af te keuren. Anderzijds is tolerantie geen vrijbrief voor plantgoed dat globaal niet voldoet aan de gevraagde kwaliteitseisen. Dus de 'letter van de wet' blijft belangrijk om op terug te vallen in geval van ondermaats plantgoed.

Je bent aan het werk met een levend product, niet met een massaproduct dat per duizend uit een gietmal komt

Eindbeeld

Het houdt geen steek om hier alle kwaliteitseisen uit het Standaardbestek 250 op te sommen, maar enkele interessante discussiepunten verdienen het toch om uitgelicht te worden. Eerst en vooral is het belangrijk om op te merken dat de kwaliteitseisen verschillen naargelang het vereiste eindbeeld. Dat lijkt een evidentie, maar al te vaak worden laanbomen aangekocht en wordt streng gekeurd op de doorgaande top ... om nadien de boom doodleuk vrij te laten uitgroeien.

Momenteel voorziet SB250 in twee eindbeelden: 'vrij uitgroeïende of meerstammige bomen' en 'laanbomen'. In het eerste eindbeeld zijn bomen laag vertakt, in het tweede eindbeeld wordt op termijn gestreefd naar een takvrije stam lengte die hoger is dan de boom op het moment van aanplant. Een van de voorgestelde wijzigingen is om daar een derde eindbeeld aan toe te voegen (onder de werktitel 'parkboom'), dat tussen voorgaande inzit: een boom die een takvrije stam van enkele meters moet hebben, maar daarboven quasi vrij kan uitgroeien.

De kwaliteitseisen in SB250 zijn getrapt: er zijn algemene kwaliteitseisen waar alle bomen aan moeten voldoen.

Dat gaat onder meer over de omvang en kwaliteit van het wortelgestel, de grootte van snoeiwonden, het regelmatig verplanten op de kwekerij, etc. Daarbovenop komen dan specifieke kwaliteitseisen naargelang het eindbeeld.

Snoei bij aanplant

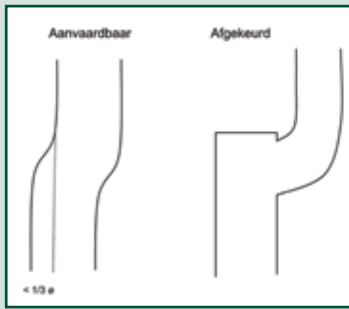
Een van de discussiepunten is dat bomen ongesnoeid moeten geleverd worden. Er mogen dus geen verse snoeiwonden voorkomen, alle snoeiwonden moeten met callus omgroeïd zijn. Dit om te verzekeren dat de boom op de kwekerij stapsgewijs opgekweekt is tot zijn huidige vorm en niet snel-snel vlak voor levering gesnoeid werd om te voldoen aan de gevraagde kwaliteitseisen. Dit neemt niet weg dat snoei bij aanplant mogelijk is: in opdracht van en in samenspraak met de opdrachtgever kan er gesnoeid worden. Zeker in het licht van de discussie of snoei bij aanplant al dan niet nuttig is in een veranderend klimaat, is het zinvol om bovenstaande even te specificeren. SB250 neemt geen standpunt in in deze discussie, maar de snoei bij aanplant kan in elk geval pas ná levering en keuring.

Toppen op kwekerij

De kwekerijpraktijk waarover zonder twijfel het meeste discussie rijst, is het toppen van bomen, zeker die met als eindbeeld 'laanboom', waar een rechte, doorgaande top verwacht wordt. Het toppen gebeurt om verschillende redenen, waarvan de meest aangehaalde redenen zijn: de lengte-dikteverhouding binnen aanvaardbare grenzen houden en een mooi gevulde kroon hebben. Dat laatste lijkt vooral voor particuliere klanten en tuinaannemers belangrijk te zijn. Voor effectief gebruik als laanboom zal die gevulde kroon de opdrachtgever worst wezen: alle takken aan de boom behoren tot de tijdelijke kroon en zullen enkele jaren na aanplant weggesnoeid worden. Maar ongeacht de reden voor het toppen, is dit een praktijk die een stevige impact heeft op de fysiologie en de hiërarchie van de jonge boom. Als zijn dominante top eruit gesnoeid wordt, leidt dit tot een desorganisatie van de boom, waarbij onderdrukte takken en knoppen lager in de kroon zich kunnen ontwikkelen, wat inderdaad een vollere kroon geeft. Daarna moet zich een nieuwe dominante top proberen te installeren. Dat laatste wordt een handje geholpen (toch minstens visueel) doordat de boomkweker een zijscheut opbindt aan een bamboestok en de rest van de takken in de loop van het groeiseizoen vaak nog eens insnoeit. Niettemin duurt het doorgaans enige jaren voor de dominantie van de top weer volledig geïnstalleerd is en voor de nieuwe top helemaal goed vergroeïd is. En als het toppen jaarlijks gebeurt, is er voor de boom natuurlijk helemaal geen kans om een natuurlijke hiërarchie te installeren. Dan krijg de boom eigenlijk het signaal dat het niet zo nauw steekt met die doorgaande top, wel integendeel.

Wederzijds begrip en een volgehouden discussie zijn de enige weg vooruit

Om het toppen enigszins binnen de perken te houden, stelt SB250 dat de doorgaande harttak *bij voorkeur* niet ingesnoeid wordt. Als er toch ingesnoeid wordt, mag dit enkel in de jaarscheut zijn en ten hoogste 1/3 van de lengte van die jaarscheut. Dat is natuurlijk bij levering niet te controleren, maar daarnaast wordt er ook gespecificeerd dat als het toppen resulteert in een knik in de stam, die ten hoogste 1/3 van de stamdiameter op die plek mag zijn. De idee hierachter is dat het risico op een slechte vergroeïing en/of een verlies van hiërarchie als gevolg van het toppen opgevangen moeten worden in de kwekerij. >

Afbeelding boven: SB250 bepaalt dat de knik in de stam ter hoogte van een ingesnoeiide top ten hoogste 1/3 van de stamdiameter mag bedragen.

Foto links: Onaanvaardbare verspringing op moment van levering. Na nog een groeiseizoen op de kwekerij komt dit hoogstwaarschijnlijk wel goed, maar het risico moet opgevangen worden in de kwekerij.

Foto rechts: Aanvaardbare verspringing op moment van levering (minder dan 1/3 van de diameter).

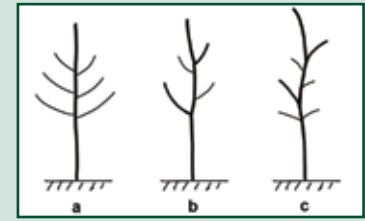

Pas als de top zich hersteld heeft, wordt de boom aanvaard voor aanplant.

Die verspringing van de stam/harttak ter hoogte van het intoppen is zonder twijfel het grootste discussiepunt bij keuring van bomen. Zeker aangezien het geen zwart-witverhaal is en er vooral veel grijze zone bestaat. De bovenstaande regel over de maximale verspringing probeert daar lijn in te brengen, maar slaagt daar niet helemaal in. Bomen worden op kwekerij namelijk in enkele teeltcycli tot een verkoopbaar product doorgeweekt: op een bepaalde maat wordt de boom verplant en daarbij ook sterk ingesnoeid en getopt. Net na een verplanting is het voor een boomkweker dus zeer moeilijk om te voldoen aan de bovenstaande kwaliteitseis in verband met maximale verspringing van de harttak. Die heeft namelijk nog niet voldoende tijd gehad om zich te herstellen. Daarom is een van de voorgestelde toekomstige wijzigingen in SB250 om opdrachtgevers te sturen in de richting van enkele 'standaardmaten'. Dit zijn idealiter de maten op het eind van een teeltcyclus, net voor het verplanten. Op dat moment is de boom 'op zijn mooist' en kan de boomkweker het makkelijkst voldoen aan de

opgelegde kwaliteitseisen. Bedenk daarbij dat het voor een boomkweker teelttechnisch onmogelijk is om op elk moment van elke soort en in elke maat bomen voorradig te hebben die voldoen aan de hoogste kwaliteitseisen. Een uniformere vraag van opdrachtgevers inzake maatvoering zou kunnen leiden tot meer voorspelbaarheid voor de kwekers en dus een betere kwaliteit in die standaardmaten. Tussenliggende maten kunnen dan wel nog geleverd worden, maar waarschijnlijk niet met dezelfde kwaliteitseisen. Momenteel loopt nog de discussie wat die standaardmaten dan wel moeten zijn. Bovendien zou dit gepaard kunnen gaan met wat meer tolerantie inzake boommaten bij levering. In elk perceel zitten, zelfs met exact dezelfde behandeling, altijd enkele 'voorlopers' en enkele 'achterkomers'. Voor een opdrachtgever lijkt het ons geen probleem als een aannemer/boomkweker een uniforme partij bomen uit hetzelfde perceel selecteert, en daarbij bijvoorbeeld maximaal 20% bomen van een kleinere maat en ook enkele bomen van een zwaardere maat selecteert. Ook die tolerantie draagt bij aan een grotere voorspelbaarheid voor de kweker en dus een betere kwaliteit voor de opdrachtgever.

De verspringing van de stam/harttak ter hoogte van het intoppen is zonder twijfel het grootste discussiepunt bij keuring van bomen

Afbeelding boven: Er bestaan van nature verschillende modellen van boomsoorten. Hier moet rekening mee gehouden worden bij het keuren van bomen. Voorbeelden zijn: a) boskers b) zomereik c) valse christusdoorn.

Foto links: Boskers heeft van nature een monopodiale groei, wat leidt tot een rechte, dominante top.

Foto rechts: Deze gladde iep heeft weliswaar een dominante top, maar die is niet recht en hij bestaat uit een op-eenstapeling van modules. In de boom is trouwens duidelijk zichtbaar tot waar de boom in de kwekerij aangebonden was aan een bamboestok.

Verschillende modellen van bomen

Een laatste belangrijk voorstel van wijziging is om in SB250 op te nemen dat er van nature verschillende modellen van bomen bestaan, die niet allemaal over dezelfde kam mogen geschoren worden bij keuring. Daarbij spreken we dan vooral over de rechttheid van de stam en de oriëntatie en rechttheid van de dominante top. Sommige boomsoorten hebben van nature een rechte en dominante top, dus bij deze is er geen discussie mogelijk: deze moeten voldoen aan de hoogste kwaliteitseisen. Maar bijvoorbeeld zomereik (*Quercus robur*) heeft van nature af en toe een dubbele top, waarna de boom de dominantie snel weer herstelt. Dit leidt tot een iets minder rechte stam en af en toe een kleine natuurlijke verspringing. Dus als de boom dat van nature doet, houdt het geen steek om een boom uit de kwekerij daarop af te keuren. En soorten als valse christusdoorn (*Gleditsia triacanthos*) en veel iepen hebben helemaal geen rechte top, maar bouwen hun stam op

door modules te 'stapelen'. Dit geeft van nature een nogal vrije vorm, waar een boomkweker slechts met veel moeite een laanboom uit kan kweken. Dus bij deze soorten moet er iets meer tolerantie zijn voor de rechttheid en oriëntatie van stam en doorgaande top.

We kunnen concluderen dat we als sector samen stappen in de goede richting aan het zetten zijn om de definitie van kwaliteitsvol plantgoed te finetunen. We zijn daarbij nog niet op een eindpunt, maar wederzijds begrip en een volgehouden discussie, ondanks mogelijke onenigheden, zijn de enige weg vooruit. Dus in de nabije toekomst zal dit gesprek tussen opdrachtgevers en boomkwekers zeker resulteren in wijzigingen in SB250 en het organiseren van meer opleidingen voor keurders. Bij deze alvast mijn grote dank aan alle partijen voor de constructieve houding in dit gesprek. ■

Downloadlink SB250: <https://www.vlaanderen.be/het-standaardbestek-250-voor-wegenbouw>

Belangrijkste paragrafen SB250 in verband met bomen:

- H1: algemene administratieve voorschriften (procedure keuring)
- H2: algemene bepalingen (terminologie)
- H3: materialen
- § 66.3 – Bomen (kwaliteitseisen)
- H5: onderfunderingen en funderingen (bomenzand, bomengranulaten en groeiplaatsconstructies)
- H11: groenaanleg en groenbeheer (aanplant, snoei, etc.)